

Kako to? S tem prehajam na *naše* narodno življenje in odpiram vprašanje, kaj gre nam Slovencem in kaj čaka nas Slovence, ako tudi mi svojo preteklost in svojo bodočnost kratko premotrimo še v luči podanega trojnega, četvernega razvoja starogrške narodne miselnosti.

(Konec prihodnjič.)

K O M E D I J A N T I

B R A T K O K R E F T

I

Vsa ulica ob bólnici je bila polna ljudi. Nekateri so stali na pločnikih, drugi kar sredi ceste. Otroci so silili svoje matere k mrtvašnici, da bi ga še enkrat videli. S cestno železnico so prihajali novi radovedneži. Vsi, ki ga še niso videli, so se trli k mrtvašnici. Navaden voz tretjega razreda je že stal tam. Konja sta leno prestopala na mestu in dremala. Tudi voznik se je dolgočasil in zeval na kozlu. Prezgodaj se je pripeljal.

„Mamica, nič ga ne vidim!“ je vzkliknil fantek, ki ga je vodila za roko lepo oblečena gospa. Jezilo jo je, ker so se ljudje tako gnetli, da ni mogla hitro naprej. Ko ji je neka starejša ženica stopila na nogo, je užaljeno pripomnila: „Malo bolj bi pa res lahko pazili!“ Ženica se je obrnila in pogledala lepo oblečeno, mlado damo. Že je hotela nekaj reči, ustnice so se ji že premaknile, pa si je zadnji trenotek premislila. Mogoče se je ustrašila njene mladostne zunanosti, mogoče da jo je bilo res sram, ker je stopila tako mladi in lepi dami na nogo. Medtem so stopili v mrtvašnico. V desnem kotu je ležal v preveliki krsti pritlikavec v črni slavnostni obleki s cilindrom na glavi.

„Mamica, vzdigni me!“

Gospa je dvignila otroka. Mrtvi pritlikavec je bil prav tak, kakršnega so videli v cirkusu. Samo oči je imel zaprte. Obraz pa je bil v življenju prav tako rumen kakor zdaj. Široke ustnice so bile sinje in upadle. Na rokah je imel bele rokavice.

Nekateri so ga kropili in se križali. Mrtvašnica je smrdela od stenjev in sveč. Tudi od nekaterih žensk je puhtelo, da si je dama s parfumiranim robcem tolažila občutljivi, napudrani nos.

„Jo že neso!“ se je zaslišalo od zadaj in vse se je obrnilo v tisto stran. Dolg, suh človek z nagubanim obrazom in sivimi lasmi je prinesel pritlikavko, o kateri so že vsi vedeli, da je žena mrtvega pritlikavca. Oblečena je bila v črno obleko. Preko glave so ji zavezali črn šal. Gospa z otrokom je šele tukaj opazila, da nima odrezanih las. (V cirkusu tega ni

videla.) Pritlikavka je bila objokana. V roki je držala navaden robček ter si brisala solze in pot. Nič se še ni ozrla na mrtveca. Mož, ki jo je prinesel, jo je moral opomniti. Tedaj je pogledala na odprto krsto. Njen pogled je bil hladen. Kakor da ne razume vsega tega, kar se dogaja krog nje, se je obrnila spet k možu, ki jo je držal v naročju in mu z robcem otrla pot s čela. Dami se je zdelo, da mu je zaradi pritlikavkine malobrižnosti nerodno pred ljudmi. Obrnil se je k njej in jo v hrvaščini opravičeval.

„Že dva dni joče neprenehoma. Bali smo se zanjo, da bi od žalosti ne umrla za njim še ona. Morali smo ji zabraniti jok. Tako rada sta se imela. Kaj ne, beba!“

Pritlikavka ga je pogledala in se stisnila k njemu. Strah jo je bilo teh radovednih oči številnih ljudi, ki so vsi zijali nanjo in pričakovali kdo ve kaj. Vsi so govorili nekam pritajeno in skrivnostno. Sami resni obrazi, in v beli krsti je ležal mrtvi pritlikavec. Vse drugačno je bilo danes občinstvo kakor v cirkusu, kjer so ju kazali s pritlikavcem in sta morala na starčevo zapoved uganjati razne šale. Mlada gospa, ki si jo je dodobra ogledala z vseh strani, je opazila, da je na vratu zadaj vsa umazana. In ko je isto opazila skozi redke lase na glavi, se je stresla in obrnila vstran.

„Moj bog, kakšne nesnage so ti ljudje! Da je sploh mogoče kaj takega! Kako sploh morejo tako živeti!“ je pomislila. Po telesu jo je streslo. Želodec je protestiral in dama je začutila v ustih neprijetno slino. Ustrašila se je.

„Pojdiva, saj si se ga že nagledal!“ Fantek še sicer ni bil voljan iti, a mu pri mamini odločni zahtevi ni noben ugovor nič pomagal. Moral je iz mrtvašnice. Zunaj sta zadihala sveži, poletni zrak in mamici je odleglo...

2

„Ali veste, da je revica v drugem stanu?“ se je obrnila neka ženska k svoji sosedki. Novica je šla kmalu od ust do ust in pritlikavka je vzbudila novo radovednost. Pregledovale so jo zlasti ženske in res opazile, da ji je trebuh že nekoliko vzbočen in da mora biti že nekaj mesecev mati. Vse so jo pomilovale. Stara ženica, ki je bila prej stopila dami na nogo, je odnekod privlekla dinar in ga ponudila pritlikavki. Ta je pogledala svojega nosača. „Le vzemi, beba, vzemi, kar ti ponuja milostljiva!“ V starkinih očeh se je zasvetila solza. „Jaz nisem nobena milostljiva, gospod, milostljiva je bila tista, ki je imela otroka s seboj in se je razburjala, ker sem ji v gneči slučajno stopila na nogo. Taka ošabnost!“

Skozi gnečo se je preril mlad cigan. Črni kodri so mu po eni strani padali čez čelo. Ponujal je sliko pritlikavca in pritlikavke.

„Samo jedan dinar, prosim!“

Nekateri so že segli v žepe. Cigan pa je agitiral dalje.

„Za malo siroto nekaj podpore, prosim, sirota je v drugem stanju!“

Zdaj so že dajali. Vsak je dobil za dinar pritlikavčevo in pritlikavkino sliko. In vsi so pomilovali nesrečno mater, ki je izgubila moža, in otroka, ki je izgubil očeta, še preden je prišel na svet. Tudi dama je dala dinar, ker je otrok hotel imeti sliko.

Nato je prišel duhovnik.

„Poglejte, pravoslavne vere je!“

Reditelj pogrebnega zavoda je napravil pred krsto prostor. Ljudje so se morali umakniti. Samo cirkuški artisti, zlasti ženske so lahko ostale v mrtvašnici. Sami suhi, upadli obrazi brez vsakršnega sijaja, o katerem sanjari marsikdo, ki je izven cirkusa. Tik ob duhovnikovo stran je stopil močan možki kakšnih štiridesetih let. To je bil „gazda“. Od vseh je bil najlepše oblečen in v gumbnici na prsih je imel po najnovejši modi žalni trak. Tudi njegov žepni robec je bil črno obrobljen. Ko je začel pravoslavni duhovnik svojo monotono žalostinko, so nekatere ženske zajokale, še gazdi sta se ulili po licu dve debeli solzi.

„Zakaj si umrl, Jovan!“ je glasno rekel predse gazda in zastokal. Poleg njega je stal „čiča“ s pritlikavko.

„Zdaj si poglej še zadnjič svojega moža, beba! Poglej si Jovana zadnjič! Nikoli več ga ne boš videla!“ V njegovem glasu je bilo nekaj žalostnega, hreščече hripavega. Dolga leta je bil čiča cirkuški vratar, ki je ure in dneve pri vhodu vabil in klical ljudi in tako izgubil svoj glas. Seveda je tudi včasih pil in krokal. Lep glas je imel nekoč, da je pel v nočeh sevdalinke, zdaj je hreščal kakor razbite, stare harmonike.

Duhovnik pa je molil in samo včasih se je razumela njegova prošnja k bogu: „Spomni se hlapca svojega, Jovana...“ Neskončno dolga je bila njegova molitev in vedno znova se je obračal s prošnjo k bogu za mrtvega Jovana, ki so ga s cilindrom na glavi pošiljali na oni svet.

Vročina je neznosno pritiskala na ljudi. Toda nihče se ni ganil z mesta. Vse je hotelo videti pogreb veselega pritlikavca z velesejma. Lepo oblečene dame in gospodične, stare ženice, otroci, nekaj časopisnih poročevalcev je hodilo od gručice do gručice in prisluškovalo pogovorom ljudi, da bi ujeli kakšno besedo, ki bi jo lahko uporabili v svojem poročilu kot resnični ljudski glas. Nekateri pa sploh niso prišli v bližino, temveč so se zanesli na svoje tovariše in na svojo lastno fantazijo. Pritlikavčev pogreb je bila ta dan največja privlačnost senzacij želnega mesta. In med vrvežem ljudi je dama zagledala velik, črn umetniški klobuk, pod

njim blede, sladko lice in črno umetniško pentljo. Prijazno se je nasmehtila in prej nevidna roka je dvignila črni klobuk v zrak, glava se je priklonila in oči so pozdravile. Nato se je približal. Gospa je stopila iz gneče in on ji je sledil.

„O, gospod . . ., tudi vi tukaj?“

„Po službeni dolžnosti, milostljiva!“

Zdaj sta si podala roke. Novinar je dvignil njeno do svojih prs in jo nalahno poljubil. Njena roka je bila mrzla, kakor so mrzle roke mrličev. Oni dan sta se bila spoznala na neki plesni prireditvi v dobrodelne namene. Milostljiva je bila v odboru, gospod pa je bil poročevalec.

„ . . . Vidite, tako romam od prireditve do prireditve in vse je postalo zame samo poročilo. Ples, manifestacija, racija, pogreb. Vse samo petdesetparske vrste za dnevnik.“

Milostljiva se mu je smejala.

„Tudi vaša mrzla roka je zame samo poročilo. Neprijazno poročilo!“

Gospa ga je zdaj pogledala s sinjimi očmi in za trenotek je bilo obema lepo in toplo.

Mladi novinar ji je bil všeč.

Vsaj tako je mislil cigan, ki je stal nedaleč od njiju in se razgovarjal z mezdnikom pogrebneža zavoda, ki je bil v civilu postrežček št. 16. Tukaj ni imel nobene številke. Vsi so bili oprema tretjega razreda. Voz, konji, voznik in trije postrežčki, preoblečeni v črno obleko s španskimi klobuki. Eden bo nosil križ, druga dva bosta njegova asistenca in bosta narahlo držala za črn trak, ki visi v dveh koncih s križa. (Zdaj je še prislonjen ob steno mrtvašnice in čaka na svojega nosača.)

„Lepa je . . .“, je pripomnil cigan.

„Lepa že, samo malo zvesta. Poznam jo. Odvetnikova žena.“ Postrežček je pripovedoval njene dogodbice, cigan pa je poslušal in gledal odvetnikovo ženo, ki se je pogovarjala z novinarjem. Tiho je mislil na njeno telo, na tiste grudi, ki so dražile poročevalca, da je pozabil na pogreb, da ni nič več slišal popovega petja in molitve.

„Gospodin, pomiluj . . .“

Nad mestom je krožil dvokrilni aeroplan.

3

Duhovnik je končal.

Pristopili so mezdniki pogrebneža zavoda tretjega razreda in zabili krsto. Ženske so spet zajokale, gazda pa si je, utrujen od ceremonije in vročine, brisal potno srago s čela.

„Ženske naj gredo z njo v avto!“ je naročil čiči, ki je takoj ponesel pritlikavko v avtomobil za mrtvašnico. Ženske so jo prevzele v svoje

varstvo, čiča pa se je vrnil h gazdi in mu povedal, da je vse v redu. Medtem so krsto že naložili na voz in sprevod se je začel počasi premikati skozi dolg špalir radovednih ljudi.

Novinar in odvetnikova soproga sta medtem že stopila na ulico.

„Vi ne greste za pogrebom?“ Njeno vprašanje ga je vabilo.

„Ne... Ako dovolite, vas spremim domov?“

„Prosim.“

Nato sta se ozrla na sprevod.

Pred vozom je šla cirkuška godba, pomnožena z godbeniki-artisti, ki so bili v službi pri različnih gospodarjih. Voznik cirkuškega voza in lastnik male menežarije je tolkel na majhen boben, umetniški jahač na konju je igral na prvo trobento, požiralec ognja — indijski fakir — je pihal v mali bas. Klarineta niso imeli nobenega. Moral je ostati na velesejmu, ker je njegov gospodar dajal predstave tudi podnevi. Veliki boben je nosil najmanjši cigan, ki mu je bilo komaj štirinajst let, a se je v cirkusu poskušal že na konju in pri godbi na velikem bobnu. Vsak je moral znati najmanj dve stvari. Godba je bila resnično kakor znešena iz vseh vetrov, kajti cirkus „Evropa“ je bil zelo majhen in skromen in njegova najprivlačnejša točka je bil umrla pritlikavec. Na čelu godbe je šel vodja „neumnih Avgustov“ in včasih z roko zamahal po zraku, da so ljudje lahko v njem spoznali vodjo in dirigenta. Ta je bil še od vseh godbenikov najlepše oblečen. Dobival je najboljšo plačo, ker je v prostih urah vadil cirkuško bando in jo učil novih komadov. Hlače je imel lepo zlikane in nizki, rumeni čevlji so se v solncu svetili. Kadar je izgubila godba ritem, je stopal trdo kot vojak in obrnjen nazaj dirigiral. Devet mož je štela godba in nekatera godala so bila po dvakrat zastopana. Vedno isto žalno koračnico so igrali in šele med potjo, ko sta bila bobna včasi preglasna, se je kapelnik spomnil, da bi bili morali oba bobna črno prevleči.

„Tiše in bolj temno!“ je nemško zaklical bobnarjema.

„Pozabili smo na črno prevleko, pa je težko brez nje dobiti pravi ton“, je odgovoril mali boben in začel bolj diskretno bít.

„Schritt halten nach mir!“ je zaklical kapelnik prvemu trobentaču, ki je igral glavno melodijo. In godba je prišla spet v ritem in korak. Ko so neprenehoma se ponavljajočo melodijo na kapelnikov ukaz prenehali, so bili vsi potni v obraz.

„Prekleta vročina!“ je pripomnil mali bobnar in se nasmehnil drugim, ki so si brisali pot.

„Ti se seveda lahko smeješ, ker ti ni treba piskati“, je zavrnil basist bobnarjev nasmeh.

„Instrumente bi bili tudi lahko malo osnažili“, se je oglasil mladi cigan, ki je ponosno stopal s svojim velikim bobnom.

„Koliko ljudi se je zbralo! Neverjetno! Čiča je baje prodal precej slik.“ To je rekel kapelnik.

„Čiča jih ni nič prodal, jaz in Ilonka sva jih prodajala. Čiča je samo agitiral z njo. On si je tudi izmislil tisti trik, da je Pepi v drugem stanu. Komaj sem se držal resno, ko so me ljudje izpraševali, če je to res. Gazda bi mu lahko dal za ta izum kako provizijo od prodanih slik.“

„Gazda ne bo nič dal. Ima tako dovolj veliko izgubo s to smrtjo. Če bi me bil ubogal, bi se ne zgodila ta nesreča. Vedno sem mu pravil, da mu bo ljubljanski zrak škodoval. Navajen je bil na južno podnebje.“ Tako je modroval mali bobnar.

„Ah, haj še! Jovan je prišel premalo na zrak. Ves dan je moral čepeti v kabini. Svežega zraka mu je manjkalo in to mu je šlo na srce.“

„Tiho, smrkavec! Ti bom že dal obrekovanje!“ je ostro zabrusil mali boben velikemu, ki je bil njegov sin. Kapelnik je dal spet znamenje za pozor in pogovor se je končal. Spet so zaigrali. Počasi, nepravilno, z menjajočim se ritmom, v nesoglasju, kar je zvenelo še bolj otožno. Dolga je bila pot do pokopališča in ko so stopili v tretjo ulico, ni bilo več nobenega špalirja. Kapelnik se je ozrl po sprevodu in videl, da gredo za vozom le stari pop, gazda in artisti, od prej številnega občinstva pa se skoraj nihče ni pridružil. Tudi dama z otrokom in novinar sta izginila. Zadnji se je peljal avto s pritlikavko. Nekaj radovednih otrok je skakalo okoli njega, da jih je moral čiča odganjati. Pritlikavka je sedela v naročju stare ženske, ki je bila čičeva žena. Od časa do časa ji je brisala pot s čela in se ji vsakokrat nasmehnila. Okna avtomobila so morali imeti zaprta, ker je bil zrak nasičen s prahom in bencinskim smradom.

Dama in novinar sta se napotila na grad.

Nekaj korakov za njima je šel fantek in jokal, ker mama ni hotela na pokopališče.

4

Med tistimi redkimi, ki so se vendarle pridružili čudnemu pogrebu, je bil tudi star železničar, v lase ves siv, lica in nos pa so mu od krvnih žilic kar cvetela, da ga je njegov tovariš po pravici obdolžil za pijanca. Železničar se je zelo podrobno zanimal za življenje cirkuških artistov in za mrtvega pritlikavca. V isti vrsti z njima je šel star penzionist, bivši orožnik, brez žene in brez otrok, kakor se je predstavil železničarju in njegovemu sosedu. Šli so kakor čreda za pastirjem in nihče jih ni spravljaj v vrsto, ki je sicer tako običajna pri pogrebi. Mogoče, da je ta nered pogrebcev tudi spadal k značilnostim pogreba tretjega razreda. Ko so zavili mimo mitnice na polje, so se otroci kar med potjo začeli loviti.

Železničarju ni dalo miru. Tisto o pritlikavkini nosečnosti mu ni šlo v glavo. Ko mu je levi sosed zaupal, da je bil že tudi član cirkusa, ga je ponovno vpraševal o tej stvari. Tako je končno kot nekakšno uradno tajnost izvedel, da vse skupaj ni nič res in da je samo gazdin trik.

„Veste, ni mi šlo v glavo, kako in kaj. Pravijo sicer, da je nekje pokrajina, kjer živijo sami pritlikavci in tam se menda res kar sami med seboj množe. Jovan pa je vendar iz Dalmacije.“

„Njegov oče je pristaniški delavec. Reveži so. Z otrokom so vsaj nekaj zaslužili. 1000 Din na mesec jim je pošiljal za pritlikavca. Dobra gaža v teh časih.“

„O dobra, dobra!“ je pripomnil upokojenec in zakašljaj.

„No, no, nikar, drugače vas bomo kar s pritlikavcem pokopali!“

„Kdor dolgo kašlja, dolgo živi!“ se je nasmehnil orožnik.

Železničarjeve misli so se povrnila k pritlikavcu.

„To so imeli zdravniki mastno pečenko z njim. Spet so lahko na njem študirali. Mislim, da so ga precej zmrcvarili.“

„Gazda ni pustil. Hoteli so, pa se je uprl!“ je branil bivši artist.

„Jaz pa pravim, da so ga kljub temu. Taki vedno študirajo in režejo, režejo kakor mesarji. Morajo študirati. Kako pa bi sicer znali ljudi operirati? To ni kar tako. Še mesar se mora več let učiti, kaj šele zdravniki. Ti pa se morajo učiti sploh vse življenje. Človek je komplicirana žival in nikoli ji ne prideš do konca ...“

Tako je modroval železničar.

„Režejo pa res ti hudiči kot mi drugi meso ali kruh. Ko sem bil še v službi, sem bil nekoč zraven. Fantje na vasi so se obdelavali z noži, pa so enega obdelali do mrtvega. Prišla je komisija in kar dva zdravnika sta ga rezala. Domači in uradni. Odprla sta mu prsa, pogledala sta mu v možgane, pretaknila sta vse rane, ki jih je pri pretepu dobil in na koncu sta napisala raport za sodnijo. Po tem nisem bil nikoli več pri taki stvari zraven in svoji ženi sem že takrat naročil, da me ne sme pustiti umreti v bolnici. Pravijo tudi, da dobro plačajo, če se jim kdo proda.“

Orožnik je zaradi cestnega prahu vedno bolj pokašljeval, da sta si bivši artist in železničar pomignila z očmi.

„Ah kaj, naj rečejo, kar hočejo, saj takrat človek več ne čuti. Jaz bi se jim pa prodal, če bi hoteli kaj dati. Samo premlad sem še. Briga me, kaj bo potem z menoj. Potem ni nič. Potem je samo blato in drek!“

Železničar se je zasmel brezposelnemu „artistu“, ki je namenoma dražil smrti se boječega upokojenega žandarja.

„Tudi Jovan je zdaj našel mir. Nihče ga ne bo več priganjal in nihče si ne bo več ž njim koval denarja. Mene je imel rad. Tri leta sem bil njegov rekomander. Vso Madžarsko in Romunsko sem prepotoval ž njim.“

Tudi v Italiji smo bili in po vsej Jugoslaviji. Če bi ga ne bil jaz v roke vzel, bi tako nič ne znal. Šele jaz sem ga naučil vedenja in šal, da je zabaval občinstvo.“

Železničar je bil zelo radoveden.

„Kako pa — ali se je na ženske kaj spoznal?“

„Seveda, odkar sem ga imel jaz v rokah. Naučil sem ga, da je včasih kakšno iz občinstva vščipnil ali pa ji segel pod krilo. Tudi poljubčke metati sem ga naučil jaz. S pritlikavko pa ni imel nič.“

Nato je bivši pritlikavčev rekorder razložil železničarju in upokojenemu žandarju, kakšno spolovilo je imel mrtvi pritlikavec.

Nejeverni žandar je zmajal z glavo.

„Kako pa veste vse tako natanko?“

„Saj sem ga večkrat kopal. Dà, gazda lahko joče za njim. Lepe dinarčke je zaslužil ž njim. Vsakdo ga je rad videl. Ko smo bili v Bukarešti, ga je prišla kraljica celo dvakrat gledat, ker ji je prvič tako ugajal.“

„Ali je znal romunsko?“

„Romunsko ni znal, jaz tudi ne, ampak kar tako sem ga naučil nekaj neumnih besedi, ki niso bile ne madžarske ne romunske, ampak menda oboje skupaj. Vsaj zdelo se mi je, da so jih razumeli v obeh državah.“

Godba je spet zaigrala.

„Ali nimamo dobre bande? Kako imenitno igrajo, samo včasih izgubijo takt. Ali veste, kaj že vso pot igrajo? Tisto žalno koračnico, ki jo sicer igramo pri predstavi v cirkusu, ko nesemo ‚mrtvega‘ Avgusta iz arene, pa se norca delamo iz pogreba.“

Železničar se je zakrohotal.

„To pa ste res hudiči! Pa prav tisto koračnico?“

„Prav tisto. Druge se ni bilo časa učiti, muzikante smo zbobnali skupaj in nobenega drugega komada niso znali igrati vsi kakor samo tega. No, pa smo rekli, bomo kar tega.“ Zdaj so prisluhnili. Godba je igrala in šele zdaj so spoznali, da je bolj vreščala, kakor zvenela. Godala so bila zakrpana in nič se niso v solncu svetila. Mali in veliki boben sta težko vzdržala vse ostale v taktu. V cirkusu, ko so na koncu vlekli „mrtvega“ Avgusta za noge iz arene, so morali zmešano igrati. Tudi jokati so morali in tuliti. Zdaj je šlo zares in težko je šlo. Laže je bilo igrati v cirkusu.

„Zakaj pa vi niste več zraven?“

„Mene so reducirali. To je zdaj moderno tudi pri nas. Veliko nas je brezposelnih. Kakor hitro pa se človek enkrat tega posla loti, ni več za nobeno drugo rabo. Napil sem se večkrat. Ljubezen do alkohola sem prinesel namreč iz Šiške s seboj“, se je prefrigano odrezal pripovedovalec.

„Kaj, vi ste Šiškar?“ sta se oba poslušalca začudila.

„Jaz pa sem ves čas mislil, da ste kakšen Hrvat ali pa Srb, ker govorite tako mešanico. Kdo bi si mislil! Ali ste tič! Železničar je zmajal z glavo.

„Kaj pa hočete. Delati se mi ni dalo, pa sem postal artist. V cirkusu so mi rekli ‚Avgustov adjutant‘, ker sem vedno nastopal z glavnim Avgustom in nisem znal drugega, kakor po tleh se valiti. O, jezik sem imel vedno dober! Zadnjič pa sem bil pijan pri nastopu in sem zares klofnil glavnega Avgusta. Ker se ta štuli h gospodarju, me je gospodar odpustil in je namesto mene angažiral še hujšega pijanca. Vidite, tam spredaj gre! Dà, tisti z dolgimi lasmi! Dalmatinec. Pravi, da je umetniški slikar, zdaj pa hoče postati klovn.“

Orožnik in železničar sta se ozrla na visokega moža, ki je šel med dvema ženskama in se živo pogovarjal z njima. Pri tem je močno krilil z obema rokama in od časa do časa si je moral popraviti svojo umetniško frizuro, ker so mu med živahnim pogovorom lasje vedno zlezli preko čela in mu skoraj zakrili oči. Lasje so bili mestoma že močno sivi, lica precej upadla in suha, oči so se skrivale globoko pod visokim čelom. V plečih je bil izredno širok, vrat pa je bil prekratek, tako da se je zdelo, da je zaradi širokosti in izredne višine nekoliko grbast. Kadar se je zasmel z močnim, prešernim smehom, ki je bil zanj značilen, sta ženski opazili, da je precej škrbast. V desnem kotu ust je ves čas držal mornarski čibuk in ga grizel z zobmi, ki jih je še imel. Na nogah, ki so bile izredno dolge, je nosil zgloodane, sedaj močno zaprašene čevlje. Žandar je opazil, da je nogavica na desni nogi strgana. Oblečen je bil v ponošene modne hlače in salonsko suknjo, ki je v tej okolici bila videti razmeroma dobra, četudi so se nekatera mesta že precej svetila.

Artist iz Šiške ga je poklical.

„Umetnik Avgust!“

Umetnik se je res odzval in se prizibal do njih.

„Zdravo, ti, ki si naše gore list!“

„Kje pa si dobil denar, da si se ga nažlempal?“

„Klobuk sem prodal umetniškemu jahaču. Za tri kovače. Kaj se hoče! Piti je treba, drugega izhoda ni. O, gospoda sta se tudi potrudila na naš slavní pogreb. Delegati iz občinstva! Bravo! Izredna čast! Jaz sem umetniški slikar v pokoju in trenutno kandidat za prvega klovna v cirkusu ‚Evropa‘. Tako rekoč umetnik-Avgust! To je moje cirkuško ime. Tako so me krstili. Zdaj se šolam za klovna. Zakaj bi pa umetniški slikar na koncu ne študiral še za klovna? Od slikanja človek dandanes ne more živeti, pa naj gre za klovna! Tako so sklenili očaki in preroki kapitalizma in buržoazije. Made in Europa! Vidite, tako je, precenjeno občinstvo!“

Železničar se je smejal, da ga je orožnik opomnil na pogreb. Slikar pa je govoril kar naprej.

„Ne verjamete, kajne? Če bi pa bili jaz, bi verjeli. Edina moja sreča je moj frak. Frak je fundament današnje evropske kulture. Rusi ne pridejo v poštev. Rusi so boljševiki in Azijati. Da nisem imel te dni fraka, bi bil prav gotovo crknil. Zaradi fraka so me angažirali. Vsak, ki hoče postati v cirkusu ‚Evropa‘ klovn, mora imeti svoj frak. Slučajno sem ga bil dobil za ‚Liričen pejsaž‘. Še precej dober je. Tudi nosil sem ga, kadar sem šel po stanovanjih ponujat slike. Zavoljo meščanske forme! Tam mi sicer ni nič pomagal, v cirkusu pa je postal dragocen. Tako je naposled tudi on našel svojo borzo. Nikar se ne smej, precenjeni publikum! Sicer pa se smejmo kar vsi skupaj. Ves svet je komedija in mi vsi smo komedijanti in klovni. Ali ste videli tisto damo in novinarja? Tudi ta dva si bosta zaigrala komedijo. Majhno, veselo komedijo. Mogoče tudi, da bo imela žalosten konec. Toda to ni važno, važno je le to, da je vse skupaj komedija in da smo mi vsi komedijanti. Dama s parfomom, novinar z umetniško pentljo, postrežček v španskem klobuku, duhovnik v ornatu in konji, ki so kakor ljudje, in ljudje, ki so kakor konji . . .“ Od vina se mu je mešala beseda.

Nekateri so se začeli ozirati, vendar je slikar govoril mirno in resno, samo roke so živo mahale. Šli so v zadnjih vrstah in bližina brnečega avtomobila je glasnost njegovega govora omejevala na neposredno okoličico. Artist iz Šiške je potrdil železničarju resničnost slikarjevih besedi. Bil je iz Dalmacije. Vojna ga je zmešala. Sprva je bil samouk, po dolgih romanjih pa je prišel v avstrijski Gradec, kjer so ga tik pred začetkom vojne sprejeli v slikarsko šolo. V šoli je baje dobro uspeval in da ni bilo vojne, bi bil mogoče velik umetnik, zdaj pa je samo slikar, ki portretira za majhen denar. Klatil se je celó po Španiji in Franciji in marsikaterega slikarja pozna. Tudi kopije dela. Kadar je močno pijan, začne jokati in tuliti. Tako živi z dneva v dan. Iz alkohola v jok, iz joka v spanje, malo dela, slabo živi, dosti pije. Gazda mu je frak vzel in mu dal v zameno salonsko suknjo. Včeraj mu je tudi že odpovedal. Humor je imel samo, kadar se ga je že nekoliko navlekel. Ko se je bil gazdi ponudil, ga je imel nekoliko v glavi. Napravil je tak špektakel, da je glavni Avgust postal nanj skoraj ljubosumen. Toda to je bilo samo takrat. Pozneje se ni več tako izkazal. Gazda mu je zato odpovedal. Žalosten je stal pred njim, poslušal njegovo pridigo, v kateri mu je očital, da ga naj bo sram, ker se kot inteligenten človek tako slabo vede. Nato sta stala nekaj časa molče drug pred drugim. Nihče od navzočnih artistov se ni upal ziniti besede. Tedaj pa je mahoma slikar vzravnal glavo, zmajal z njo in vzdihnil, kakor vzdihne klovn v cirkusu, ko pravi, da „mora

zdaj umreti“, in dejal: „Dà, ni več domovinske ljubezni na svetu!“ Vse je butnilo v divji smeh in samemu gazdi so se orosile oči (vsaj tako je pripovedoval slikar v krčmi). Razumel je njegov očitek. Oba sta bila Dalmatinca in slikar je s tem ironiziral njuno sorojstvo. Pri izhodu se je še enkrat obrnil in dejal: „Ampak — službena pogodba velja en mesec.“ Tako je še za tri tedne preskrbljen.

Dama in novinar sta dospela na vrh.

Pod njima je ležala Ljubljana.

„Ali ni lepa naša Ljubljana?“ je rekla dama in prešerno stegnila roke, kakor da hoče nekaj objeti. Novinar pa je postal sentimentalen. „Ni lepa, gospa, blatna in grda je; samo predmestje mesta, ki ga ni, je. In Ljubljana smrdi. Tudi okoli trimostovja. Kaj bi človek v tem mestu? ...“

Fantek je stal ob njih in poslušal čudne gospodove besede. Nato je videl, kako ga je mamica pobožala. Kakor njega, kadar joče. Kako dobra je mamica! Na pogreb je že pozabil. Nič več ne joče za njim ...

5

„Vi ste mi predolgočasna družčina!“ je zarobantil umetnik Avgust nad svojimi tremi poslušalci. „Ženske potrebujejo kavalirja!“ Vrnil se je tja, odkoder je prišel.

„Čudno življenje živite! Jaz ne bi bil za kaj takega“, je modroval orožnik in pokašljeval, železničar pa si je zase mislil, da orožnik kmalu ne bo za nobeno življenje več. Njemu se to življenje ni zdelo tako strašno čudno, ker tudi njegovo življenje, če ga je pogledal nazaj, ni bilo tako preprosto. Orožnik je pač vaje enoličnega življenja, si je dejal sam pri sebi. Vendar ga je zanimalo, kako urejujejo cirkuški ljudje svoje stanovske zadeve. Bil je že star član strokovne organizacije in nehote mu je prišlo na misel, da bi vprašal, če so organizirani. Misel mu ni dala miru, dokler je ni izpovedal.

„Seveda imamo organizacijo. Vsi skupaj. Tisti tam spredaj, ki gre poleg gospodarja, je predsednik. Fotograf je.“

Železničar si je ogledal predsednika artistov. Tudi on je imel kakor slikar salonsko suknjo, le da je nosil poleg tega tudi star nizek cilinder in okoli vratu je imel obešeno črno vrvico z zlatimi naočniki, ki so štrleli iz žepa belega telovnika. Na njegovo odredbo je organizacija kupila pritlikavcu venec. Leva roka je tičala v beli rokavici, ki pa je bila ob koncih prstov strgana. V desnici je nosil cilinder in drugo rokavico, levica se je oklepala belega ročaja črne palice. V obraz je bil

star. Pod nosom so se košatili gosti in dolgi brki, ki so bili danes skrbno zaviti in namazani. Vrh glave je bil plešast, le ob ušesih in zadaj je še raslo nekaj redkih posivelih las. Z gazdo sta se tikala. Bil je med vsemi najstarejši in je tikal vse artiste, moške in ženske. To je imel kot predsednik za svojo pravico in ker je bil samec, brez otrok in žene, je tako nad njimi izživiljal svoje očetovstvo. Železničarjev in orožnikov spremljevalec je znal povedati marsikatero zanimivo zgodbo iz njegovega življenja. Ker je imel svoj „atelje“ v neposredni bližini cirkuškega prostora, je bil znan z raznimi cirkuškimi družinami, ki so se kdaj ustavile v mestu. — Tako sta na poti iz mrtvašnice do pokopališča železničar in orožnik spoznala najzanimivejše zastopnike cirkuškega sveta.

6

Dospeli so do pokopališča. Sprevod se je ustavil. Krsto so vzeli iz voza in jo položili na nosilnico. Ženske so stopile iz avtomobila in čiča je spet vzel pritlikavko v naročje. Sprevod se je nanovo uredil in stopili so na pokopališče. Godba je začela zadnjič žalno koračnico „mrtvega“ Avgusta. Solnce je še vedno neusmiljeno pripekalo. Iz raznih koncev je prišlo nekaj slabo oblečenih žensk, ki so plele grobove. Tudi nekaj rednih obiskovalcev mrtvih svojcev se je pridružilo kratkemu sprevodu. Pomešali so se kar med cirkuške pogrebce. Čiča je spet pazil na pritlikavkino vedenje. Za njima je šla starejša, lepo oblečena gospa in ves čas gledala nanjo. Spet mu je brisala pot.

„Glej, zdaj nesejo tvojega moža!“ je prijazno dejal čiča pritlikavki, ker je videl, kako se gospa zanima zanjo. Pritlikavka je pogledala na sprevod in se nasmehnila. Čiča je bil v zadregi.

„Ne smeš se smejati, beba! Tam nesejo tvojega mrtvega moža, žalostna moraš biti!“

Pritlikavka se je ustrašila in skrila svoj obraz v njegov vrat. Zdaj se je čiča opravičeval pred gospo, češ, da je revica vsa zmešana, ker je toliko prejokala za mrtvim možem. Gospe so se orosile oči. Vse to je bil slišal slikar, ki se je pri stiski, nastali zaradi ozke poti, znašel ob železničarjevi strani.

„Sirota menda sploh ne ve, za kaj gre. Jokala je res, ampak zakaj je jokala, to ve samo ona. Mogoče, ker je videla druge. Čiča pa jo dresira kakor krotilec zveri. Zato, da bo dobil procenete od gazde. Vse skupaj je švindel, svet je švindel, ljudje so švindel, vse je švindel. Najbolje je biti klovn. Ali bi ne bilo zanimivo, če bi stopil zdajle tukaj na grob in bi imel spominski govor mrtvemu pritlikavcu?“

Tako je modroval slikar. Dospeli so na drugi konec pokopališča, ki je izven ograje in je bil šele nedavno načrt. To je prostor, kjer pokopavajo tudi samomorilce.

Duhovnik je začel moliti, ljudje so se prekrižali, ženske so spet zajokale. Slikar in železničar sta stopila na kup zemlje ob grobu. Odnokod je zapihala sapica, ki se je nalahno poigravala s slikarjevimi lasmi. Ozrl se je po pogrebcih. „To smo torej vsi „žalujoči svojci in preostali“, je vzdihnil z ironičnim posmehom.

Ko je duhovnik odšel, je prvi vzel grudo gazda in jo vrgel v jamo. „Zakaj si umrl, Jovan! Moj ljubi Jovan!“ Drugi so morali nekoliko počakati, da se je lahko on dostojno poslovil od mrtvega. Nato je prišel čiča s pritlikavko. Pripognil se je z njo vred in zgrabil dve grudi. Eno je dal pritlikavki, ki ga je začudeno pogledala.

„Vrzi svojemu možu v grob! No, vrzi!“

Pritlikavka je vrgla. Nato še on in drugi. Tudi železničar in orožnik sta vrgla. Slikar je bil med poslednjimi. Orožnik je bil ves čas v strahu zaradi njega. Bal se je, da ne napravi kakega škandala. Ta pa je stopil h grobu, vzel grudo v roke, jo poljubil, se nasmehnil železničarju in vzdihnil: „Ave, anima pia!“ Nato je vrgel težko grudo na krsto. Votlo je zabobnelo, kakor da bi nekdo udaril na veliki boben. Gazda, ki je stal nedaleč od njega, ga je ošinil z ostrim pogledom. On pa nič. Stopil je mimo njega, zmajal z glavo in zamahnil z rokami, rekoč: „Dragi, saj jaz sem katolik!“ Nato je šel. Ostali so se spogledali, nekateri se celo pritajeno smehljali. Kar nekam dobro se jim je zdelo slikarjevo vedenje. Bil je edini med njimi, ki si je upal kaj ziniti gazdi v obraz.

Tako so šli s pokopališča.

7

Predsednik, ki se je ves čas držal resno in ni potočil nobene solze za mrtvim Jovanom, jih je ustavil pred pokopališčem.

„Gremo na liter vina!“

Okrog njega so stali muzikanti.

„No, ali smo dobro igrali?“ je nagovoril kapelnik predsednika.

„Dobro, dobro, včasih ste se sicer nekoliko izgubili, ampak to je bilo samo v začetku. Potem je šlo dobro.“

„Samo enkrat smo doma preigrali. Večkrat nismo utegnili. Morali smo že pospravljati. Jutri gremo dalje. Danes so zadnji programi. Treba je bilo pripraviti vse za pot. Jutri odjadramo v Trst.“

Slikar je stal ob strani in čakal, da ga povabijo s seboj. Pa so vzeli oba, njega in njegovega odpuščenega prednika. Poslovila sta se od železničarja in orožnika.

„Zdaj pa zaigrajte kakšen marš! Da bo šel v noge in pregnal žalost!“

Tako je ukazal predsednik in vzel gazdo pod roko.

Banda je stopila v vrste, kapelnik je dal znamenje za pohod, mali boben je začel bobnati in godba je zaigrala veselo koračnico. Slikar je položil roko svojemu sosedu na rame in nalahno oponašal melodijo trobente.

Ženske so se medtem s pritlikavko odpeljale domov.

„Težko sem jo že nosil proti koncu. Ni lahka. Gotovo ima trideset kil. Treba jo bo zvečer stehtati. Mislim, da ni izgubila preveč te dni. Strašna vročina je!“ Tako je govoril čiča zamišljenemu gazdi.

Orožnik in železničar sta nekaj časa še gledala za njimi, nato sta šla vsak svojo pot, artisti z godbo pa so izginili v gostilno.

Dama in novinar sta se vračala v mesto.

Na grajskem stolpu in nebotičniku sta plapolali zastavi.

Veter je pihal.

Nekje je zavriskala lokomotiva.

... Grobar je zasipaval pritlikavčev grob.

NARODNI POMEN OTOKARJA BŘEZINE

ARNE NOVAK¹

Narodi ne ljubijo svojih velikih pesnikov v neposrednem odnosu do veličine njihovega miselnega in umetnostnega dela. Največji mojstri pesniške besede in tvorne ideje so za življenja deležni samo hladne, akademske časti in abstraktnega, teoretičnega občudovanja svojih krvnih vrstnikov. Tudi izobraženim sodobnikom nedostaja živega in toplega odnosa do onih, v čijih stvaritvah je vtelešena najvišja miselna in izraževalna sposobnost lastnega naroda; ko povzdigujejo njih delo v vzvišene oblake skrajnega čaščenja, nič kaj ne hrepene po tem, da bi se zrasli ž njimi, in tega tudi ne umejo. Ne morejo najti v njih svoje duše, ne prizadevajo si, da bi tu zajemali kaj radosti in sile, sreče in vedrine, večne mladosti, zlatá življenjske opojnosti. Ljudstvo priznava čast in veljavo,

¹ Spisano ob Březinovi petdesetletnici, v vojnih letih. Iz knjige „Z času za živa pohřbených“. Praha 1923.